

ПРАГНЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Благополучие — важная составляющая состояния общей удовлетворенности. В контексте человекоцентрированной психолого-философской парадигмы ощущения благополучия есть индикатор социального развития общества. В статье излагаются вопросы становления состояния личного благополучия.

Welfare is an important component of general contentment. In terms of human-centred psychological and philosophical paradigm the feeling of welfare is an indicator of society social development. The article reviews the questions of personal welfare formation.

Актуальність теми пов'язана з тим, що переживання суб'єктивного благополуччя є однією з провідних умов повноцінного функціонування особистості в суспільстві, умовою і наслідком як самоактуалізації, так і адаптації до середовища, соціалізації.

Психологічна сутність благополуччя полягає в позитивному ставленні суб'єкта до різних фрагментів світу і різних аспектів власного майбутнього та супроводжується переживанням актуальної значущості майбутнього.

Одним із найважливіших завдань у вивченні благополуччя є виокремлення і розмежування основних чинників, які визначають стани психологічного благополуччя, систематизація, виявлення їх співвідносної значущості. Індивідуально-типологічні особливості особистості, суб'єктивна активність, мотиваційно-потребнісна сфера, середовище, в якому вона живе, є взаємопов'язаними факторами в переживанні суб'єктивного благополуччя, але більшість дослідників зосереджується на одному з перелічених аспектів.

Відповідно до того, які чинники обираються як провідні детермінанти суб'єктивного благополуччя, теоретичні підходи до вивчення цього феномену можна розділити на низку груп:

1. Індивідуально-особистісний підхід ґрунтується на вирізненні особистісних і навіть темпераментальних характеристик, які зумовлюють переживання благополуччя.

До індивідуальних особливостей у переживанні суб'єктивного благополуччя звертаються такі вчені, як А. Кембелл, Н. М. Брэдберн, І. А. Джидар'ян, О. А. Коронцевич та ін. Вченими переважно

виокремлюються екстравертованість особистості і самооцінка як фактори переживання благополуччя. Згідно з даними А. Кембелла найвищу кореляцію із задоволеністю життям має такий особистісний параметр, як самоповага, задоволеність собою або своїм «Я».

Індивідуальні особливості зумовлюють і джерела суб'єктивного благополуччя. І. А. Джидар'ян, Є. В. Антонова, М. Аптер знайшли залежність між спрямованістю на теперішнє або на майбутнє і джерелами досягнення благополуччя. І. А. Джидар'ян і Є. В. Антонова вирізняють гедоністичний і евдемоністичний типи особистості залежно від принципів, на які орієнтується людина: «життя вище за смисл» або «смисл вищий за життя». Гедоністичний тип особистості спрямований на досягнення короткотривалих цілей, задоволення потреб, які виникають, евдемоністичний — на реалізацію особистісних цінностей, потенціалу, досягнення внутрішньої свободи. Згідно з М. Аптером існують два так звані режими функціонування людей: цільовий і парацільовий. Цільовий стан характеризується невисоким рівнем активації, увага концентрується на важливих, але віддалених цілях, і індивід більш переймається майбутнім, ніж теперішнім. В іншому, парацільовому, стані індивід, навпаки, шукає все нових і нових джерел збудження в теперішньому. У чистому вигляді як перший, так і другий шлях є деструктивним через те, що як абсолютизація, так і нівелювання значення майбутнього паралізують розвиток особистості. Серед досліджуваних були виявлені типологічні схильності до одного з режимів, у чому простежуються послідовні індивідуальні відмінності [1]. Виявлення таких індивідуальних відмінностей свідчить про існування різних шляхів досягнення суб'єктивного благополуччя.

Індивідуально-типологічні особливості визначають характеристики життєвого світу і простору, умови, потрібні для відчуття благополуччя, і перепони на шляху до цього.

2. Соціально-психологічний підхід спирається на те, що суб'єктивне ставлення кожної людини до різних «елементів» дійсності виявляється завжди опосередкованим їх оцінкою, що складається в тому суспільстві, до членів якого вона себе зараховує і думку якого про себе вона цінує. Можна сказати, що суб'єктивне благополуччя особистості залежить певним чином від стану соціальної культури, рівня її засвоєння та місця особистості в суспільстві. Принагідно зазначимо, що питання залежності переживання суб'єктивного благополуччя від наведених факторів найбільш розроблено американськими психологами, зокрема М. Аргайлом, Р. Еммонсом, Д. Майерсом та ін.

Вплив більшості факторів на переживання суб'єктивного благополуччя пов'язаний з рівнем задоволення базових потреб, різноманітних соціальних потреб (афіліації, інтимності, статусі, конкуренції, співпраці), які сприяють адаптації людини в соціумі, відчуттям самоефективності та самореалізації.

У молодому віці до актуальних потреб належить побудова сімейних відносин і професійне самовизначення, нереалізація яких викликає тривогу, пов'язану з виконанням завдань віку.

У сфері зв'язків з соціумом і соціалізації особистості Р. М. Шаміонов пропонує шукати механізми суб'єктивного благополуччя. Соціалізація визначає орієнтири для класифікації благополуччя за багатьма параметрами та її інтегральний показник утворюється на їх підґрунті [5, С. 93]. Подібну абсолютизацію соціального фактора вважаємо недоцільним через наявність двох інших, але його важливість є беззаперечною. Суб'єкт співвідносить результати своєї діяльності зі ставленням до них соціуму на основі власних соціалізованих стереотипів, а також ґрунтуючись на свої потреби і прагнення.

Незважаючи на певні статистичні дані залежності рівня благополуччя від перелічених факторів, для соціально-психологічного дослідження важливі і відмінності, що пов'язані з суб'єктивною активністю особистості, яка містить побудову життєвої програми на підставі особистісних прагнень.

3. Суб'єктний підхід. Уперше означений підхід згаданий у гуманістичній психології А. Адлера, який стверджував, що саме мета, яка формується ще в дитинстві, впливає на задоволеність людиною своїм життям, на переживання благополуччя. «У кожної людини є концепція мети або ідеал, потрібний для того, щоб добитися більше того, що можливе для нього в актуальній життєвій ситуації, долати недоліки і труднощі теперішнього часу дякуючи конкретній меті в майбутньому. Маючи цю конкретну мету або намір, людина відчуває себе у змозі подолати будь-які проблеми, оскільки в ній живе її майбутній успіх».

Дещо вужче цільовий підхід розроблений у працях Д. Майерса і Е. Дайнера (*Myers, Diener*), де розглядалося те, яким чином цілі і цінності можуть впливати на загальний рівень благополуччя особистості. Наведений фокус уваги покладений в основу багатьох досліджень і Р. Еммонса, який доводить роль пріоритетів і цілей у відмінностях суб'єктивного благополуччя окремих людей.

І. А. Джидар'ян відзначає, що благополуччя є «засобом суб'єктивного буття людини, в якому знаходять вираз найбільш індивідуалізовані, інтимно-особистісні і водночас цілісні форми усвідомлення

себе і свого існування у світі з погляду реалізації особистісних смислів і життєвих прагнень, співвідношення дійсності та ідеалу» [2, С. 69]. Саме від можливостей реалізації своїх прагнень і від їх змістовних характеристик як діяльнісного компонента життєвого світу особистості, а не від умов життя здебільшого залежить переживання благополуччя.

Важливим є характер представленості особистісних прагнень у свідомості людини, їх семантичної оформленості. Прагнення можуть формулюватись як досягнення або уникнення, що впливає на інтенсивність прагнення, пов'язаність його з переживанням позитивного афекту. Має значення і рівень узагальнення-конкретизації прагнення, де більш конкретні прагнення є і більш досяжними, що впливає на рівень суб'єктивного благополуччя.

Важливість суб'єктного чинника і, зокрема, особистісних прагнень полягає в тому, що саме вони є тим динамічним утворенням, яке забезпечує і підтримує переживання через таку властивість, як стимулювання цілеспрямованої діяльності.

Наведені підходи дають можливість ґрунтовного, виваженого погляду на чинники, як окремо, так і в їх цілісності. Суб'єктивне благополуччя не може бути повноцінно змальовано з опорою на будь-який один чинник; крім того, можливий різний вплив факторів на окремі групи людей, виділені за різними параметрами. Але завданням цієї статті є вивчення ролі та місця суб'єктного чинника серед решти чинників і вивчення особливостей його дослідження, а саме такої частини суб'єктного чинника як особистісні прагнення, які є одним із визначальних факторів переживання суб'єктивного благополуччя.

Вивчення феномену особистісних прагнень може здійснюватися на перетині досліджень як мотиваційної структури особистості, так і особливостей структурування майбутнього, суб'єктивної активності людини. Прагнення узгоджують власні бажання людини з вимогами соціуму. Модель життя, яка реалізується у прагненнях особистості, є своєрідним індивідуальним варіантом очікувань соціуму. Індивідуальним через те, що в них перехрещуються особистісні домагання, які містять оцінку потенціалу і власних бажань, спрямованість, що ґрунтується на інтересах, потребах і ідеалах людини, і цілі, вибір яких дає змогу гнучко реагувати на вимоги, не змінюючи проект життя. Отже, прагнення утворюють баланс між адаптацією як пристосуванням до вимог соціуму і самореалізацією як втіленням свого потенціалу.

Для дослідження прагнень було використано передусім пакет оцінки особистісних прагнень, розроблений Р. Еммонсом (*Emmons R.*) та наратив на тему «Чого я прагну: моє майбутнє». Пакет оцінки особистісних прагнень визначає не лише провідну низку прагнень досліджуваного, а й містить детальну оцінку кожного з них за низкою параметрів. Але за допомогою методики Р. Еммонса не вдалося зафіксувати низку важливих елементів бачення майбутнього респондентом — таких, як, наприклад, характер і віддаленість перспективи, позиція суб'єкта, зв'язок прагнень з подіями в теперішньому. Тому другою методикою дослідження особистісних прагнень був наратив. Наратив розглядається як запис організації, презентації та співвідношення особистісного досвіду, що відображає певні внутрішні структури й емоційний стан людини. У нього входять найважливіші для особистості люди: батьки, діти, родичі, кохані, вчителі тощо. Крім тлумачення минулих подій нерідко створюється також певний ескіз власного майбутнього, формулюються бажання, плани на основі минулого і теперішнього.

За виокремленими у двох методиках критеріями прагнення було поділено на три групи залежно від характеру реалізації провідних функцій — збалансування адаптації і самореалізації та стимулювання активності особистості. Групи прагнень отримали умовні назви: продуктивні, малопродуктивні та непродуктивні (табл.).

Виходячи з кодування особистісних прагнень Р. Еммонсом і з критеріїв аналізу наративу, прагнення було розподілено на шість груп:

1. Перспектива та пов'язаність прагнень з теперішнім відображає міру реалістичності прагнень, врахування власних ресурсів і ресурсів, які є в життєвої ситуації, для планування майбутнього.

2. Рівень абстрактності-конкретності прагнень виявляє, чи превалюють доступні цілі, поведінкові і більш специфічні чи рефлексивні, особистісно значущі завдання і чи пов'язані вони між собою.

3. Емоційна зарядженість прагнень свідчить про їх суб'єктивну значущість, зацікавленість людини в їх досягненні або відсутність зацікавленості, їх уникання.

4. Формулювання прагнень у термінах наближення або уникнення говорить про стратегію поведінки, яку суб'єкт обирає для реалізації прагнень і про рівень тривоги, пов'язаний із ними. Прагнення наближення виступають позитивними спонукальними мотивами і є більш ефективною формою саморегуляції.

5. Зміст прагнень містить такі параметри як загальна змістова спрямованість, пов'язаність з емоційним станом респондента

(інтраперсональні) або з вираженням емоцій (інтерперсональні), наявність елементів творчості, самотрансценденції як соціальної відповідальності, віддачі іншим, інтеграції з більш складними єдностями (культурою, державою, людством).

6. **Позиція суб'єкта щодо реалізації прагнень** виявляє те, наскільки активно чи пасивно досліджуваний ставиться до втілення бажаного в майбутньому, розраховує на власні сили чи на допомогу інших.

Показники продуктивності прагнень

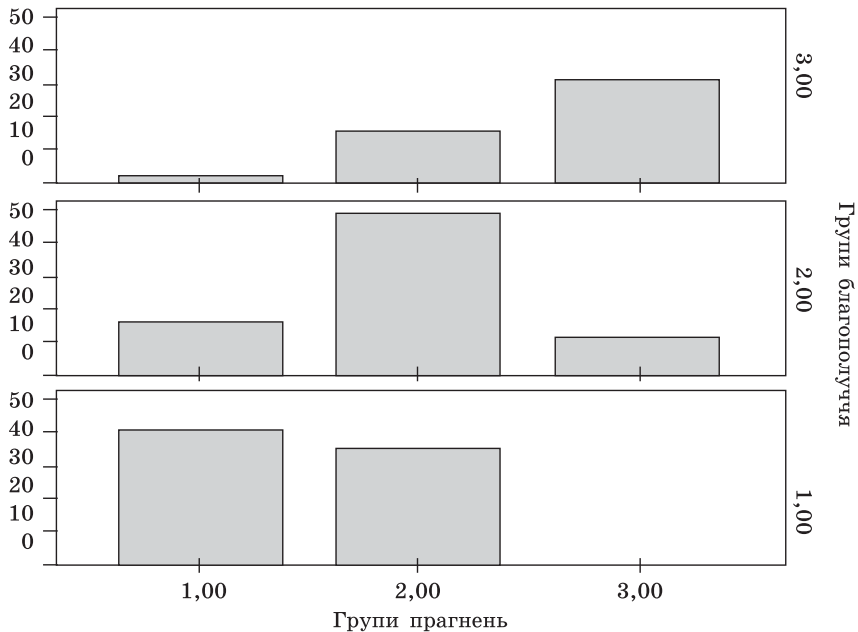
Продуктивні	Малопродуктивні	Непродуктивні
<ul style="list-style-type: none"> — пов'язані з теперішнім, незалежно від того близька чи віддалена перспектива; — баланс конкретних і абстрактних; — позитивно емоційно заряджені; — формулюються в термінах наближення; — містять елементи творчості і самотрансценденції, інтраперсональний зміст, спостерігається баланс сфер втілення; — наявна активна позиція щодо реалізації прагнень 	<ul style="list-style-type: none"> — частково пов'язані з теперішнім; — переважання конкретних або абстрактних прагнень; — емоційно нейтральні; — формулюються у термінах як наближення, так і уникання; — елементи творчості і самотрансценденції зустрічаються зрідка, суттєво переважають інтерперсональні прагнення та деякі сфери їх втілення; — активна позиція виявляється частково 	<ul style="list-style-type: none"> — відірвані від теперішнього, перспектива віддалена; — винятково абстрактні або конкретні прагнення; — негативно емоційно заряджені; — формулюються в термінах уникання; — елементи творчості і самотрансценденції відсутні, присутній лише інтраперсональний або інтерперсональний зміст, явно виражені кілька сфер втілення прагнень; — наявна пасивна позиція

Було проведено дослідження, метою якого стало виявлення взаємозв'язків між рівнем суб'єктивного благополуччя і групами особистісних прагнень. У дослідженні брало участь 207 осіб віком від 19 до 28 років, серед яких 104 жінки і 103 чоловіки. Всі досліджувані були або студентами вищих навчальних закладів, або тільки що закінчили навчання. Серед досліджуваних 50 проживає і навчається в Тернополі, 122 — навчаються в Ніжинському державному університеті ім. Гоголя і решта — в Київському політехнічному та Київському славистичному інституті.

Аналіз зв'язків груп особистісних прагнень та суб'єктивного благополуччя дає змогу побачити, що найбільша кількість досліджуваних з продуктивними прагненнями мають високий рівень

суб'єктивного благополуччя (68%), половина досліджуваних з малопродуктивними прагненнями мають середній рівень суб'єктивного благополуччя і 71% досліджуваних з непродуктивними прагненнями мають низький рівень суб'єктивного благополуччя (див. рис.).

Зрештою зробити висновок, що до майбутнього суб'єктивно благополучні люди ставляться гнучко і їх прагнення охоплюють широкий спектр подій, а це дає можливість адаптуватися до умов життя в разі нереалізації одного з прагнень. Майбутнє логічно пов'язано з подіями, які відбуваються в теперішньому, що свідчить про інтеграцію, прийняття і врахування минулого і теперішнього в побудові майбутньої перспективи. Позитивні очікування стосовно майбутнього є цінними і стимулюючими лише в разі реальної досяжності прагнень. Тобто прагнення виконують свою стимулюючу функцію не лише, тоді коли вони бажані і приємні для людини, а й тоді, коли вони досяжні, деталізовані і пов'язані з теперішнім.

Зв'язок груп особистісних прагнень та суб'єктивного благополуччя

ЛІТЕРАТУРА

1. Джидарьян И. А., Антонова Е. В. Проблемы общей удовлетворённости жизнью: теоретическое и эмпирическое исследование // Сознание личности в кризисном обществе.— М.: Ин-тут психологии РАН, 1995.— С. 76–94.
2. Джидарьян И. А. Представление о счастье в российском менталитете.— СПб.: Алатейя, 2001.— 242 с.
3. Куликов Л. В., Дмитриева М. С., Долина М. Ю. и др. Факторы психологического благополучия личности // Теоретические и прикладные вопросы психологии: Матер. юбилейной конф. «Ананьевские чтения».— 1997.— Вып. 3.— Ч. 1.— СПб.: Изд-во СПбГУ, 1997.— С. 342–350.
4. Психология счастья / М. Аргайл.— 2-е изд.— СПб.: Питер, 2003.— 217 с.
5. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия: (к разработке интегративной концепции) / Саратов. гос. ун-т.— Саратов, 2003.
6. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности / Под ред. Д. А. Леонтьева.— М.: Смысл, 2004.— 416 с.

Ключевые слова: личностная удовлетворенность, переживание субъективного благополучия, парадигмы ощущения благополучия, личностные стремления, продуктивные стремления, индивидуально-типологические особенности личности.

Key words: personal contentment, feeling of subjective welfare, feeling of welfare paradigm, personal striving, productive striving, individual-typological characteristics of personality.

УДК 159.922

О. В. Скуловатова

МІФОЛОГІЧНА ОСНОВА ТВОРЕННЯ КАРТИНИ СВІТУ ОСОБИСТОСТІ

В статье анализируются вопросы становления образа мира и влияние на этот процесс индивидуальных особенностей восприятия.

The article analyses problems of worldview formation and how individual perception peculiarities influence this process.

Народжуючись, людина творить свою глибоко особистісну картину світу. Основою її творення виступають міфологеми. Вони є складними конструктивними утвореннями, що зберігаються у глибинних шарах психіки. Вивчення міфологем як чинників формування картини світу людини є одним з актуальних завдань сучасної психології.